

4. Ikoner

Ikonmaleren

I Danmark har vi en standende diskussion om, hvad kirkekunst egentlig er for noget. Om der i det hele taget eksisterer en speciel form for sakral kunst, der fortjener at bære navnet kirkekunst. Man kan jævnligt få det indtryk, at det er en fejltagelse at tale om en speciel form for kirkekunst. Al god og sand kunst er kirkekunst, fordi den forholder sig til sandheden.

Carl Henning Pedersen, der har udsmykket apsisrundingen i Ribe Domkirke, udtaler således: "Her gælder kun et kriterium, og det er kvalitet og så kvalitet igen". For den kunstneriske kvalitet må alle andre hensyn vige - siger han. Derfor må kunstneren have helt frie hænder. Frem for alt må kunstneren ikke være underlagt den tvang og begrænsning, som kristentroen og evangeliet vil lægge på kunstneren. "Kunsten har sin egen tro, og det er flot, at kirken ikke lukker den ude."

I en ny Randers-kirke har man anbragt en udsmykning bestående af to store malerier - ensfarvede og uden motiver - samt en bronzeskulptur, der ved nærmere eftersyn viser sig at være et menneske, der forsøger at rejse sig - et uformet stykke stof, der uden held søger at vinde form. Oprindeligt var kunstværket beregnet til at smykke et torv i Århus. Her blev det kasseret af dommerkomiteen. Nu ophøjes det til kirkekunst ved at blive anbragt i en kirke. Man mangler fuldstændig modspillet fra det kristne budskab, fra Guds virkelighed. Virkeligheden er her indskrænket til at være menneskets dennesidige virkelighed og intet andet. Et forslag om at lade modspillet komme fra et beskedent kors på alteret midt mellem kunstværkets to dele blev afvist af kunstneren Hein Heinsen med, at de fastlåsedede symboler "alene fungerer som trøst og minde om en verden som ikke eksisterer mere".

Vender vi os fra disse moderne vestlige overvejelser til den ortodokse ikonmaler, kommer vi til en helt anden verden, hvor den skitserede vestlige diskussion er helt utænkkelig.

Ikonens opgave er netop alene at binde den guddommelige og den menneskelige side af vor tilværelse sammen. Ikonens opgave er at forkynde Guds virkelighed ind i menneskets virkelighed. At lade Guds virkelighed skinne frem gennem menneskets daglige virkelighed.

Forudsætningen for ikonen er Kristi menneskevordelse. Her mødes det guddommelige og det menneskelige, det synlige og det usynlige, det evige og det timelige.

Det samme sker i ikonen. Den skabte materielle verden bliver bærer af en uskabt, åndelig virkelighed. Det gælder om at kunne se det usynlige gennem det synlige. At kunne ane det evige gennem det timelige.

Ikonen er - som hele gudstjenesten - mødets sted, hvor det synlige og det usynlige bliver ét. Hvor det hinsidige er til stede i det nærværende - som Kristus, der er sand Gud og sandt menneske.

At male en ikon er i sig selv en gudstjeneste, en bøn, en tilbedelse af den treenige Gud, der i Kristus er kommet til os som vor bror og som vor frelser. Ganske svarende til det at forberede og holde en prædiken med ord.

For ikonen er for øjet, hvad prædikenen er for øret. En ikon er ikke en udsmykning og skal heller ikke tjene som illustration til en bibelsk beretning. Den er ikke en krykkestok for det talte ord, - men en forkyndelse i sig selv - en forkyndelse der lader os ane og genkende Kristus.

Et sådant arbejde forbereder ikonmaleren sig på ved bøn og faste - og regelmæssig deltagelse i kirkens fællesskab. Han betragter heller ikke resultatet som sit personlige værk. Han har været Helligåndens redskab.

Derfor kunne det heller ikke falde en ikonmaler, der står i den autentiske tradition, ind at signere

sit arbejde. Det er anonymt. Og vi kender kun navne på ganske få ikonmalere op gennem historien. Og aldrig fra ikonen selv, men fra overleveringen, der omgiver den.

Selvom der er meget præcise og snævre regler for, hvordan ikonen skal males og hvordan figurerne skal tegnes op, - så føler maleren sig aldrig som blot og bar kopist. Det er ikke en *kopi* af en forskrift, han maler, - det er en *gentagelse* inden for de rammer, der nu engang er. - Han kan vel nærmest sammenlignes med en musiker eller en dirigent, der gengiver komponistens intentioner bedst muligt i sin fortolkning af et musikværk.

Og der er virkelig et "partitur", som ligger fast. Guds virkelighed skildrer ikonmaleren - så langt som denne virkelighed nu kan rummes og udtrykkes gennem den begrænsede virkelighed, som er det skabtes.

Ikonmalerens personlige egenskaber

Til ikonmalerens personlige egenskaber kommer også spørgsmålet om hans egen åndelige udvikling. Den er nemlig afgørende for hans evne til at fornemme og gengive guddommeliggørelsen, helliggørelsen, hos den person, han skal male.

Kun den, der selv er nået langt i helliggørelse, åndelig udvikling, kan gengive det åndelige indhold, som en ikon vil afspejle. Man kan ikke give videre, hvad man ikke selv har erfaret.

Derfor når ikonmaleren til den stik modsatte anskuelse af det, som maleren Carl Henning Pedersen udtalte i forbindelse med udsmykningen af Ribe Domkirke. En ikon kan være teknisk perfekt - kunstnerisk og teknisk fremragende - og endda stå på et åndeligt lavt niveau. På den anden side kan en primitiv udført ikon udstråle stor åndelig kraft.

Den svenske ikonmaler Sven-Bertil Svensson har i sit lille skrift "Sakralt Billedsyn"¹ prøvet at gøre diskussionen mellem Øst og Vest op i følgende fire sætninger, der samtidig udtrykker væsentlige sider af ikonmaleriets teologi:

- Den sakrale kunst (Kirkekunsten) må være underordnet kirkens tro og liv
- Det hellige billede gør det hellige nærværende. Gør den åndelige virkelighed synlig, som er til stede i kirkens liturgi.
- Derfor bliver kunsten i denne sammenhæng uinteressant, når den giver udtryk for den enkelte kunstners private opfattelse - eller hans private tolkningsforsøg af kirkens tro.
- Sakral kunst må aldrig være kunst for kunstens egen skyld - eller kunst for kunstnerens skyld.

¹ Sven-Bertil Svensson: Sakramentalt Billedsyn - Et indlæg i debatten om kunst i kirken. Scriptoriet

En ikonmalers bønner:

O Guddommelige Herre over alt, som er til. Du har oplyst apostlen og evangelisten Lukas med din Helligånd og gjort ham i stand til at gengive din allerhelligste moder, som holdt dig i sine arme og sagde:”Ham, som jeg har født, hans nåde er spredt over hele verden”. Oplys og led min sjæl, mit hjerte og min ånd. Led din uværdige tjeners hænder, så jeg på passende vis og fuldstændigt må gengive dit ansigt, din moders og alle de helliges ansigter til hæder, glæde og ære for din hellige kirke. Tilgiv mig mine synder og de synder, som de, der ærer denne ikon, har begået: alle som beder ydmygt foran den. Giv hyldest til dem, der er afbilledet. Beskyt dem fra alt ondt, oh stå dem bi med gode råd. Det beder jeg om ved din allerhelligste Moders, apostlen Lukas’ og alle helliges forbøn.

Amen.

O Herre i Himlen, du alskabningens ildfulde arkitekt, oplys din tjeners blik, sæt vagt om hans hjerte og led hans hånd, så han på passende vis og fuldstændigt må gengive dit billede - til ære og skønhed for din hellige kirke. I Faderens og Sønnens og Helligåndens navn - nu og altid og i evighedernes evigheder.

Amen.

Regler for en ikonmaler.

1. Før du begynder dit arbejde, gør korsets tegn, bed i tavshed og tilgiv dine fjender.
2. Arbejd med omhu på hver eneste detalje i din ikon - som om du arbejder direkte for Guds åsyn.
3. Under arbejdet skal du bede for at styrke dig legemligt og åndeligt; undgå frem for alt unyttige ord, og bevar stilheden.
4. Bed fremfor alt til den helgen, hvis ansigt du maler. Hold dit sind fra alle forstyrrelser og helgenen vil være tæt ved dig.
5. Hver gang du skal vælge en farve, stræk din hånd åndeligt ud mod Herren og bed om hans vejledning.
6. Vær ikke misundelig på din nabos arbejde, - han succes er også din succes.
7. Når din ikon er færdig, tak så Gud, at hans barmhjertighed har givet dig nåde til at male de hellige billeder.
8. Få din ikon velsignet ved at sætte den på alteret. Vær den første til at bede foran den, før den gives til andre.
9. Glem aldrig: Glæden ved at sprede ikoner ud over verden, glæden ved at male ikoner, glæden ved at give helgenen mulighed for at stråle gennem ikonen, glæden ved at være i fællesskabet med den helgen, hvis ansigt du maler.

Ikonvelsignelse:²

Lad os bede til Herren.

Herre forbarm Dig.

Herre og Konge, Hersker over himmel og jord, Fader til vor Herre, Gud og Konge, Jesus Kristus;

Du, som befalede Din tjener Moses at anbringe kerubernes billede på hver side af nådestolen i Dit hellige tempel;

Dig bønfalder vi, vor Konge: Send Din Helligånds nåde over dette billede; velsign (+) og helliggør det; og giv, at det må lede til hengiven tro og til helligt liv;

Beskyt og bevar det mod alle fjendens snarer, og lad det være til beskyttelse for sjæl og legeme;

Ved Din enbårne Søns nåde, medlidenhed og kærlighed, vor Herre, Gud og Frelser, Jesus Kristus, tillige med Din alhellige, gode og levendegørende Ånd, nu og altid og i al evighed. Amen.

Præsten velsigner ikonen med helligt vand, idet han siger:

Dette billede velsignes med Helligåndens nåde ved det hellige vand, i Faderens (+) og i Sønnens (+) og i Helligåndens (+) navn. Amen.

Herpå følger den pågældende dags sædvanlige bortsendelse, idet den hellige person, som ikonen forestiller, også nævnes.

² Oplyst af Fader Poul Sebbelov, Gudsmoders Beskyttelse, København

Farver i ikonografien ³

I meget høj grad afhænger farverne, der bruges, af ikonmaleren, den lokale tradition og hvad der nu er for hånden. Når du studerer forskellige udgaver af en bestemt ikon, vil du finde overraskende forskelle i farvevalget, - dog må de enkelte farver passe sammen med ikonens teologiske betydning.. Nogle kommentarer i almindelighed:

- I. Blå forbindes med det himmelske, det hemmelighedsfulde, det mystiske liv. Mørkeblå anvendes ofte til den kappe, Kristus bærer på Pantokrator-ikonen - ligesom til de klæder, som Jomfru Maria, Guds Moder, bærer.
- II. Grønt betegner jordens vegetation, frugtbarhed i almindelighed og friskhed. Bruges ofte i martyrernes påklædning. Martyrernes blod giver næring til Kirken.
- III. Brunt forbindes med jorden og materien. Som farve på klæder kan det betegne et liv i fattigdom.
- IV. Rød, blodets farve, liv, vitalitet og skønhed (i de slaviske sprog er ordet for rød og skønhed det samme). Farven på den inderkåbe, Kristus bærer på Pantokrator-ikonen er rød. Orange-rød forbindes med ild, antyder inderlighed og åndelig rensning.
- V. Purpur associeres med rigdom og magt.
- VI. Hvidt forbindes med den guddommelige verden, renhed, uskyld og bruges sommetider i forbindelse med det, som ortodokse kalder "det uskabte lys"- det lys, Jesus åbenbarede for Peter, Jakob og Johannes ved Forklarelsen på Bjerget.
- VII. Guld sammenkædes med hellighed, pragt, det uforgængelige, den guddommelige energi, Guds herlighed og livet i Guds rige.

³ "Regler for en ikonmaler" og "Farver i ikonografien" er citeret efter Jim Forest: Praying with Icons - Orbis Books, New York 2000.

Nymalede ikoner

Da patriark Athenagoras og pave Paul VI mødtes i 1964 i Jerusalem ophævede de bandullen de to kirker imellem, og her møder vi et af de få tilfælde, hvor der blev malet en ny ikon, - en ikon, der skildrer mødet de to imellem i ikonens sprog. Det er ikke patriarken og paven, der er motivet, men apostlen Andreas og apostlen Peter, der repræsenterer henholdsvis Konstantinopel og Rom - øst- og vestkirken. Læg også mærke til de to kors - Andreas-korset og Peters-korset, der er de to kirkefyrsters attributer. Fra mandorlaen i ikonens top velsigner Kristus de to mænd og den pagt, der sluttet mellem dem.

Frelserkirken i Moskva.

Uhyre mange kirker er leveret tilbage til kirkelig brug efter kommunismens fald. Det giver overvældende arbejde til ikonmalerne, der dels skal restaurere og dels nyudmale den ene kirke efter den anden.

Den 15 etager høje kirkebygning på billedet i hvidt marmor med guldkupler, er Moskvas nye domkirke, Kristi Frelserkirken. Den oprindelige frelserkirke sprængte Stalin i luften 1931 og jævned med jorden.

Den blev nybygget til Moskvas 850-års jubilæum i 1997 - og regnes som et symbol på den russisk-ortodokse kirkes endelige sejr over kommunismen.

Samtidig er en stor mængde neo-martyrer blevet kanoniseret - ofre for 70 års kommunistiske forfølgelser.

Blandt dem også den sidste zarfamilie, der blev myrdet i Jekatarinenburg. Kirken diskuterede, om man kunne anerkende zaren som martyr eller som "bekender af troen" - og efter en lang diskussion blev han og familien helgenkåret i forbindelse med indvielsen af den genopbyggede domkirke i Moskva - Frelserkirken.

På zarens skriftrulle står der: "En retfærdig mand uden skam og pletter blev genstand for hån, til den forud bestemte tid faldt han under andre, og hans hus blev lagt øde af de lovløse. Et skriftsted hentet fra Jobs bog kap 12:4 og 5, - men det nytter ikke at lede efter skriftstedet i den autoriserede oversættelse. Teksten er usikker bemærker oversættelsen. Vi må søge til Septuaginta for at finde skriftrullens præcise og dækkende gengivelser af situationen. Septuaginta er i øvrigt Den ortodokse Kirkes "autoriserede" udgave af GT.

Tronfølgeren Alexis blev naturligvis helgenkåret ved samme lejlighed. Han har en særlig tilknytning til Danmark, da hans bedstemor kejserinde Maria Feodorovna var dansk prinsesse, datter af den danske konge Christian den IX.

Derfor har den ortodokse menighed i Bredgade i København taget ham til sig som ungdommens specielle helgen og beder med ordene:

“Hellige martyr Alexis, bed med os for den ortodokse kristne ungdom i Danmark, men også for alle unge som endnu ikke har mødt Guds kærlighed og Opstandelsens glæde i deres hjerter.“